

PAPP ESZTER

Az Európai Unió áldozatvédelmi szabályai a nemzetközi dokumentumok tükrében, valamint a nemzetközi elvárásokra reflektáló hazai jogalkotás

1. Bevezetés

Áldozattá bárki válhat, közhelynek tűnő örök igazság. Tanulmányom napjainkban több szempontból is aktualitással bír. A büntetőeljárás kiemelt „résztevője” a terhelt, a büntetőeljárás vele szemben folyik, az utóbbi évtizedben azonban a nemzetközi és hazai jogalkotás is kiemelt figyelmet fordított az áldozatvédelemre (viktimológia), az áldozati jogok és érdekek érvényesítésére, különösen a büntetőeljárásban, valamint az azt megelőző és azt követő szakaszban biztosított aktív védelmére.

Számos tudományos mű és értekezés foglalkozik az áldozati státusszal, a sértett büntetőeljárásban betöltött „mellékszerepével”, az őt megillető védelemmel és jóvátétellel, az elkövető felkutatásával és felelősségre vonásával, azonban ahogy Király Tibor is fogalmaz, „a sértett számára az állam szerepvállalása a bűnüldözésben kedvező helyzetet teremt: nem neki kell a bizonyítékokat összegyűjteni, a bíróság elé tárnai, a költségeket sem előlegeznie, sem viselnie nem kell, és nem neki kell megmérkőznie a nálánál esetleg erősebb, hatalmasabb, elszánt gonosztevővel. Ez a kedvező helyzet ellensúlyozza azt a látványos hátrányt, hogy a büntetőeljárást és a pert nem a sértett irányítja.”¹

A sértetti pozícióból eredő ezen kettősség – a büntetőeljárásban részt vevő további személyekhez vi-

szonyított privilegizált helyzete és az ebből fakadó többletjogosítványai, valamint a sérelem elszenvedőjeként ezen helyzet ellenére rákényszerített passzív szerep – a jogintézmény átalakulását, a sértettek fokozatos támogatásával párhuzamosan jogaik hatékonyabb védelmét eredményezte. Hiszen „a sértettek nem csupán a bűncselekménnyel megbomlott társadalmi viszony szükségszerű alanyai, hanem e sajátos jogviszony alanyaiként, alapvető jogaik sérelme okán érvényesítendő igényekkel rendelkeznek.”²

„Az Európai Unióban követelményként irányadó áldozatdefiníció a magyar büntetőeljárás törvényben meghatározott sértett

fogalomhoz képest szűkebb, a jogi személyt kirekeszti az áldozatok köréből, s csak a bűncselekmény természetes elszenvedőjét tekinti áldozatnak.”³

Tanulmányomban a sértett jogállása szempontjából kardinális jelentőséggel bíró nemzetközi dokumentumok – az Európai Unió Tanácsa 2001. március 15. napján kihirdetett, a sértett jogállásáról szóló 2001/220/IB Kerethatározat, (továbbiakban: Kerethatározat),⁴ valamint a bűncselekmények áldozatainak jogaira, támogatására és védelmére vonatkozó minimumszabályok megállapításáról és a 2001/220/IB tanácsi kerethatározat felváltásáról szóló, az Európai Parlament és a Tanács 2012. október 25-i 2012/29/EU Irányelv (továbbiakban: Irányelv)⁵ – tükrében kívánom bemutatni a saját jogokkal és kötelezettségekkel felruházott sértettekre vonatkozó szabályokat, a védelmük érdekében kialakított eszközrendszert, amely a Büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény (Be.) hatálybalépéséig vezető kodifikáció során a Be. XIV. fejezetébe foglalt, különleges bánásmódhoz kapcsolódó intézkedések megalkotásánál is iránymutatásként szolgált.

² A Kormány 2015. február 11. napján megtartott ülésén elfogadott előterjesztés az új büntetőeljárásról szóló törvény szabályozási elveiről (II. rész 3. pont).

³ GÖRGÉNYI Iлона: Az áldozat fogalmának és jogainak újraszabályozása az Európai Unióban, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2014. 173–183.

⁴ A sértett jogállásáról szóló Európai Unió Tanácsa 2001/220/IB kerethatározata, az Európai Unió Hivatalos lapja 2001.3.22.

⁵ A bűncselekmények áldozatainak jogaira, támogatására és védelmére vonatkozó minimumszabályok megállapításáról és a 2001/220/IB tanácsi kerethatározat felváltásáról szóló az Európai Parlament és a Tanács 2012. október 25-i 2012/29/EU irányelve, az Európai Unió Hivatalos lapja 2012.11.14. (letöltés és megtekintés ideje: 2020. augusztus 17.).

¹ KIRÁLY Tibor: Büntetőeljárásjog Budapest, 2008. 182.

2. Az Európai Unió Tanácsa 2001/220/IB számú Kerethatározata

A globalizáció hatására bekövetkezett társadalmi és szociológiai változások pozitív hozadéka az áldozatvédelem, valamint a sértetti jogok széles körű érvényesülése, amely a 2000-es évek környékén a nemzetközi jogalkotásban cselekvésre és közös büntetőpolitika kidolgozására készítette az Európai Uniót.

Az Európai Unió polgárainak és családtagjaiknak biztosított szabad mozgáshoz való jog szükségszerű velejárója volt a határokon átnyúló – akár szervezett – bűnözéssel egyidejű áldozattá válás. Ahogy Róth Erika fogalmazott 2011-es tanulmányában, „az Európai Unió csak közvetlenül az ezredforduló előtt ismerte el, hogy a sértettel kapcsolatban is lehetnek olyan kérdések, amelyek uniós hatáskörbe tartoznak. Az országhatárt szabadon átlépő uniós polgár jó eséllyel válhat más államban bűncselekmény áldozatává.”⁶

Ezen társadalmi változásokra reagálva az áldozatvédelem uniós és tagállami szabályainak összehangolása és egységessé tétele érdekében – az 1999. május 1. napján hatályba lépett, az Európai Unióról szóló szerződés módosítására vonatkozó Amszterdami szerződésben megfogalmazott, a tagállamok közötti igazságügyi együttműködésre, továbbá a portugál parlament kezdeményezésére figyelemmel – az Európai Unió Tanácsa 2001. március 15. napján kihirdette a már fentebb hivatkozott 2001/220/IB számú Kerethatározatot.

Az áldozatvédelem terén első és kiemelkedő jelentőséggel bíró nemzetközi jogi dokumentum kiemelt célkitűzése a bűncselekmény sértettjeinek megfelelő tájékoztatása, valamint a védelmükre vonatkozó minimális követelmények biztosítása állampolgárságtól és az elkövetés helyétől függetlenül. A nemzetközi jogalkotás terén a sértett jogállása fokozatosan erősödött, egyre nagyobb hangsúlyt kapott az eljárásban való jelenléte, a bűncselekménnyel összefüggésben elszenvedett sérelem erkölcsi és anyagi orvoslása, valamint a speciális elbánásban részesülő személyek sértetti körből való kiemelése.

A 2001/220/IB. számú Kerethatározat cikkei a sértettek támogatását biztosító intézkedések tagállami elősegítését, előmozdítását, továbbá a tagállamok közötti szoros együttműködést célozta, miközben kiemelt figyelmet fordított az áldozatok és hozzátartozóik védelmére, az ismételt áldozattá válás megakadályozására, a sértettel szemben alkalmazott bánásmódra, a vele közvetlen kapcsolatba kerülő szer-

vek és személyek kötelezettségeire, valamint az elkövető kártérítési felelősségének kikényszerítésére

A tagállamokkal szemben további elvárás volt a későbbi áldozattá válás megakadályozása, melynek megelőzése érdekében a sértettet a büntetőeljárást megelőzően, az alatt és azt követően is teljes körű védelem illette meg. A rendelkezések ezért nem a sértett büntetőeljárás alatti védelmére korlátozódtak, tartalmazott a bűncselekményt megelőző, valamint azt követő időszakokra vonatkozó támogató intézkedéseket is.

Az 1. cikk szerint a sértett az a „...természetes személy, aki olyan károsodást szenvedett, ideértve testi, vagy szellemi épségének sérelmét, érzelmi szenvedését vagy gazdasági veszteségét is, melynek közvetlen oka olyan cselekmény vagy mulasztás, amely valamely tagállam büntetőjogi szabályainak megsértésével valósul meg.”⁷ A sértett fogalmát – speciális eljárásjogi helyzetükből adódóan idesorolva a magánfélként, magánvádlóként, valamint pótmagánvádlóként fellépő személyek is – tehát kiterjesztően értelmező Kerethatározat az őt ért valamennyi hátrányt annak természetétől függetlenül védelemben részesítette, a bűncselekménnyel összefüggésben keletkezett anyagi, erkölcsi vagy fizikai sérelmet elszenvedett személy számára teljes körű jóvátételt és védelmet biztosítva.

A Kerethatározat idejében felismerte a bűncselekmény sértettre gyakorolt traumatikus hatását, anyagi, erkölcsi következményeit, az elkövető és a sértett közötti kapcsolatból eredő függőségi viszonyt és kiszolgáltatott helyzetet, valamint az éveken át elhúzódó büntetőeljárásban való részvételt, ezért az általános garanciákon túl tagállami kötelezettségként fogalmazta meg, hogy „a különleges veszélyeztetett sértettek a különleges helyzetüknek legmegfelelőbb bánásmódban részesüljenek”.⁸

Ily módon a fokozott védelemre jogosult sértetteket primus inter pares kiemelte a sértetti körből, a különleges igény megállapításához, vagyis a differenciálás mikéntjéhez azonban a határozat értelmező rendelkezést nem fűzött. A speciális bánásmód mint pluszgarancia megállapítása tagállami hatáskör maradt, így „néhány tagállam a fizikai vagy szellemi sebezhetőségük miatt (kiskorúak vagy testi fogyatékosok) veszélyeztetettnek tekintett bizonyos személyek számára biztosít speciális bánásmódot, mások olyan helyzetre helyezik a hangsúlyt, amelyek veszélyeztetettséget idézhetnek elő (családon belüli erőszak, szexuális bűncselekmények, terrorizmus, emberkereskedelem, más tagállamokban például a sértett életkora, életét veszélyeztető állapot/betegség ad alapot az általánostól eltérő rendelkezésre”.⁹

Szembetűnő, hogy a Kerethatározat a fent említett differenciálásra a magánélet védelméhez fűződő

⁷ Kerethatározat 1. cikk a) bekezdés.

⁸ Kerethatározat 2. cikk (2) bekezdés.

⁹ Róth Erika: A sértett helyzete a büntetőeljárásban az Európai Unió elvárásának tükrében Miskolci Jogi Szemle, 2011. 6. évfolyam.

alappal összefüggésben, a védelemhez való jog kapcsán¹⁰ is felhívta a tagállamok figyelmét, olyan határozott intézkedést követelve, amely a kiemelt figyelmet igénylő személyek számára garantált védelmet nyújt a tárgyalás nyilvánosságából adódó negatív következményekkel szemben. Amennyiben tehát az elkövető jelenlétében történő kihallgatás a sértett biztonságát, saját vagy családtagjai mindennapi életét veszélyeztette, a helyzet elkerülése, megszüntetése, illetve az ismételt áldozattá válás megakadályozása érdekében a vád, a védelem és az ítékezés szempontjából is kiemelt jelentőséggel bíró sértetti kihallgatás a magánélet zavartalanságának védelme érdekében mellőzhető volt.

A sértetti jogok fokozott érvényesülését és hatékony védelmét biztosító kerethatározati rendelkezések éveken át mérföldkövet jelentettek és irányítóként szolgáltak az áldozatvédelem terén. A sértetti helyzet sajátosságaiból adódó egyéni szükségletek felismerése, értékelése és a büntetőeljárásban való alkalmazása nemcsak a Kerethatározatot később felváltó irányelvben, hanem a tagállami normákban, köztük a büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvényben, valamint a jelenleg hatályos a büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvényben (Be.) is végigvonul, biztosítva az egyéniesítés és a jogalkalmazói mérlegelés lehetőségét.

Az idő előrehaladtával azonban a megváltozott élethelyzetek, valamint az áldozat védelmét és megsegítését szolgáló szemléletváltozás ezen szabályok felülvizsgálatát, a tagállamokkal szembeni elvárások újragondolását, vagyis új jogi szabályozást követelt.

3. Az Európai Parlament és a Tanács 2012/29/EU számú Irányelve

A Kerethatározatot felváltó 2012/29/EU irányelv előszöve az Európai Unió Tanácsa elnökségének, a sértettek jogainak és védelmének a büntetőeljárások során való megerősítésére vonatkozó ütemtervről szóló állásfoglalása,¹¹ amely Magyarország uniós elnöksége alatt elfogadott Budapesti Ütemterv néven vált ismertté.¹² Az ütemterv a sértettek jogaira vonatkozó közös uniós fellépés keretében szorgalmazta a személyes méltóság, integritás és magánélet védelme mint alapjogok fokozott tiszteletben tartását, a büntetőeljárások sértettjeit megillető, elsőbbséget élvező intézkedéseket, valamint a Kerethatározatban foglalt elvek felül-

vizsgálatát. Ennek eredményeképpen 11 évvel később, 2012. október 25. napján hatályba lépett az Európai Parlament és Tanács még ma is hatályos 2012/29/EU számú irányelve.

Az unió területén elkövetett valamennyi bűncselekménnyel összefüggésben megfogalmazott bővebb, átfogóbb és magasabb szintű áldozati védelmet biztosító Irányelv sajátossága a differenciálásra és egyéniesítésre törekvés. Alapvető célkitűzése a sértetti jogok megerősítésén túl, a sértett büntetőeljárásban betöltött szerepének stabilitása, továbbá a legkiszolgáltatottabb helyzetben lévő személyek fokozott támogatása. Ezzel összefüggésben külön kiemeli a nőkkel és gyermekekkel szembeni, a nemi alapú, valamint a hozzátartozók sérelmére elkövetett erőszak, a szexuális kizsákmányolás, az emberkereskedelem, valamint a terrorizmus áldozatainak védelmére vonatkozó nemzetközi dokumentumokban és egyezményekben lefektetett jogokat, sürgetve azok mihamarabbi érvényesülését és betartását.

A sértetti jogállást nem köti előfeltételhez, eljárásjogi helyzetét az áldozat aspektusából kiindulva rögzíti, hogy „Egy adott személyt áldozatnak kell tekinteni, függetlenül attól, hogy az elkövetőt azonosították-e, elfogták-e, ellene vádat emeltek-e, illetve elítélték-e...”¹³ A kíméletes bánásmód és támogatás tehát az elkövető személyétől, kilététől, valamint felelősségre vonásától függetlenül megilleti az áldozatot. A védelemben részesülők körét a „közvetlenül bűncselekmény következtében sérelmet szenvedett...” személyen túl – kiterjeszti a „közvetlenül a bűncselekmény következtében életét veszített személy családtagjaira...”¹⁴ is. A joggal való visszaélés megakadályozása érdekében ugyanakkor felhívja a jogalkotók figyelmét az áldozatnak minősülő családtagok és eltartottak, mint hozzátartozók jogainak tagállami korlátozására is.

Az „áldozati jogok védelme” kifejezést használva az áldozatvédelemmel összefüggő valamennyi kérdés szakszerű és jogszerű tagállami megoldását várja a különböző hatáskörrel és kompetenciával rendelkező szervek, hatóságok, valamint az igazságszolgáltatás résztvevőinek egymásra épülő, szervesen összekapcsolódó munkája során, nyomatékos hangot adva az áldozattal közvetlen kapcsolatba kerülő személyek felelősségének.

Általános rendelkezéseiben, valamint a fejezetekben taglalt védelmi minimumok meghatározását megelőzően terjedelmes preambulumban nevesíti célkitűzéseit. Az áldozatok büntetőeljárásban betöltött aktív szerepének biztosítására az egyedi igények felmérése mellett támogató intézkedések széles spektrumának alkalmazására ösztönzi a tagállamokat. Az érdekérvényesítést elősegítő intézkedések közé sorolja az áldozat mindenre kiterjedő, közért-

¹⁰ Kerethatározat 8. cikk.

¹¹ Az Európai Unió Tanácsa 2011. június 10-i állásfoglalása a sértettek jogainak és védelmének különösen a büntetőeljárások során való megerősítésére vonatkozó ütemtervről (letöltés és megtekintés ideje: 2020. augusztus 10.).

¹² Az Európai Unió Tanácsa 3096. ülés sajtóközleménye Luxembourg 2011. június 9–10. (letöltés és megtekintés ideje: 2020. július 28.).

¹³ Irányelv, Preambulum (19) bekezdés.

¹⁴ Irányelv 2. cikk (1) bekezdés a) pont I. és II. pont.

hető tájékoztatását, az erőszakos – szexuális – bűncselekmények áldozatainak orvosi ellátását, tolmács, valamint jogi segítségnyújtás biztosítását, a személyes adatok szükségtelen nyilvánosságra kerülése érdekében biztosított adatvédelmet, valamint az áldozat és elkövető közötti közvetítés lehetőségét.

A büntetőeljárást megelőző segítségnyújtáson, valamint a büntetőeljárásban való kíméletes bánásmódon túl a hátrányos megkülönböztetés tilalma mellett alapvető célkitűzése a kirekesztésre okot adó, az áldozat személyiségéből, életkorából, egészségi, mentális állapotából, vagy bármely tulajdonságából eredő különbözőség felismerése, elismerése. Az eljárási jogok tiszteletben tartása mellett a „tiszteletteljes bánásmód” szófordulat gyakori használatával az áldozatot az eljárás minden szakaszában megillető tisztességes bánásmód követelményét hangsúlyozza.

3.1. Specifikus védelmi szükségletekkel rendelkező áldozatok védelme

A fenti kritériumok hatékony tagállami érvényesítése érdekében a sérülékeny csoportba tartozó személyek egyéni értékelése és a büntetőeljárás során őket megillető védelem specifikus védelmi szükségletekkel rendelkező áldozatok elismerése¹⁵ címen az Irányelv 4. fejezetében (22–24. cikk) önálló helyet is kapott.

A 22. cikk ezen áldozatok védelmére vonatkozó rendelkezések megállapítását és alkalmazását megelőzően a megfelelő időben elvégzett egyéni értékelés fontosságát hangsúlyozza,¹⁶ feltételezve a büntetőeljárásban eljáró hatóságok, valamint az igazságszolgáltatásban részt vevők felkészültségét, valamint az áldozatok irányába tanúsítandó körültekintést.

Az egyéni értékelés szempontjaira, módszerére és terjedelmére vonatkozó kötelező rendelkezést az Irányelv ezen cikke sem tartalmaz, az egyéni értékelés során figyelembe vehető szempontok közé sorolja azonban az áldozat személyes jellemzőit, a bűncselekmény típusát és természetét, a bűncselekmény körülményeit,¹⁷ elsőbbséget élveznek továbbá a vizsgálat során a jelentős érdeksérelem szenvedett áldozatok, az előítéletlen, hátrányos megkülönböztetésen alapuló bűncselekmények sértettjei, valamint az elkövetővel függőségi viszonyban álló, neki súlyosan kiszolgáltatott személyek.¹⁸

Az egyoldalú és öncélú értékelés elkerülése érdekében azonban előírja, hogy azt az áldozatokkal együttműködve személyes beszámolóik és igényeik alapján kell elvégezni, a megváltozott élethelyzetek és életkörülmények miatt pedig azok rendszeres felülvizsgálata indokolt.¹⁹ Az életkora, testfelépítése, kiszolgáltatott helyzete miatt is sérülékeny csoportba

portba tartozó gyermekkorú sértett esetében a specifikus védelmi intézkedés szükségességét vélelmezni kell.

Fontos azonban hangsúlyozni, hogy az áldozati státuszhoz kapcsolódó többletjogok megállapításának és alkalmazásának, akár a terhelti jogok, akár külső, objektív okok is korlátját képezhetik. Bizonyos bűncselekmények esetében akár egy halaszthatatlan eljárási cselekmény elmulasztása, vagy egy soron kívüli cselekmény nem megfelelő időben történő elvégzése az áldozat, illetve más személy jogait, valamint az eljárás további menetét is hátrányosan érintheti. Ezen érdekekre figyelemmel tehát a különleges intézkedés alkalmazása – ha az kivitelezhetetlen, nehézségekbe ütközik, az eljárás menetét veszélyezteti, vagy pl. a védendő személy azonnali kihallgatása elengedhetetlen – mellőzhető. A büntetőeljárásra és az abban részt vevő személyekre figyelemmel tehát jogalkalmazói mérlegelés kérdése, hogy az áldozat egyéni jogainak biztosítása érdekében szükségesszerű-e a terhelti jogok, illetve más eljárási garanciák korlátozása, vagy annak alkalmazása az eljárás egészét tekintve aránytalan érdeksérelemmel jár.

A sértetti vallomás alapvető jelentőségű bizonyíték. Sok esetben egyedüli észlelői a bűncselekménynek, vallomásuk egyéb közvetett bizonyítékok mellett kiemelt jelentőséggel bír. A tanú(sértetti)vallomás mindemellett állampolgári kötelezettség, mely alól kizárólag a büntetőeljárás szabályai adhatnak felmentést. A bűncselekmények zöménél az elkövetőt és az áldozatot kizárólag az inkriminált cselekmény köti össze, nincs közöttük személyes kapcsolat, a sértettől tehát joggal várható tárgyilagos, objektív vallomás. Ennek ellenére a büntetőeljárástól, mint ismeretlentől való félelem, valamint az eljárás kellemetlen és felesleges volta a sértettet érzelmi negatívan befolyásolhatja, sok esetben „az elégtétel vétele, valamint a bosszúállás szándékával kívánja a terhelt felelősségre vonását.”²⁰ Ez a kiszolgáltatott és/vagy függőségi viszony az áldozati státuszon túlmutató olyan testi, lelki és érzelmi megrázkódtatást okozhat, amely a sértettet még sebezhetőbbé, védtelenebbé, a hatósággal szemben pedig bizalmatlanná teszi. Az ilyen személytől objektív, elfogulatlan tanúvallomás a jogkövetkezményekre történő figyelmeztetés ellenére nehezen várható.

A traumatizált, abuzált, szégyenérzettel teli személy számára olyan személyeskedést mellőző, félelem- és befolyásmentes, biztonságos környezetet kell teremteni, hogy képes legyen az igazságszolgáltatás tagjai előtt a vele történekről megfélemlítés nélkül, szabadon, kellő részletességgel és tárgyilagosan nyilatkozni. Ezen különleges intézkedések biztosítására már az Irányelv 23. cikke is kötelező nyomozati cselekményként írta elő az áldozat erre a célra kialakí-

¹⁵ Irányelv 4. fejezet, az áldozatok védelme és a specifikus védelmi szükségletekkel rendelkező áldozatok elismerése.

¹⁶ Irányelv 4. fejezet 22. cikk.

¹⁷ Irányelv 22. cikk (2) bekezdés.

¹⁸ Irányelv 22. cikk (3) bekezdés.

¹⁹ Irányelv 22. cikk (7) bekezdés.

²⁰ GYULAI Dániel – KISS Csaba: Impressziók az áldozatok védelmének hazai szabályozásáról (MJ, 2019/3. 140–144. o).

tott helyiségben, hozzáértő szakemberek segítségével történő kihallgatását, továbbá az eljárás hatékonyságának veszélyeztetése nélkül annak lehetőségét is felveti, hogy az ismételt, illetve folytatólagos kihallgatásokat az első kihallgatást végző személy, szexuális jellegű bűncselekmények esetében pedig az áldozat kérésére a vele azonos nemű személy fogatosítsa.²¹

A bírósági eljárásoknál pedig külön rendelkezésként rögzíti az elkövető és a sértett közötti személyes kapcsolat helyett a tanúkihallgatások telekommunikációs technológia segítségével történő lebonyolítását, valamint a nyilvánosság korlátozásának lehetőségét.²² A sérülékenységük miatt legveszélyeztetettebb kategóriába tartozó gyermek áldozatok védelme kapcsán a folytatólagos kihallgatással járó victimizáció elkerülése érdekében nyomozati szakban garantálja a képet és hangot egyidejűleg rögzítő, bizonyítékként is felhasználható audiovizuális felvétel készítését, továbbá a törvényes képviselő hiánya vagy akadályoztatása esetén a gyermekkorú szakszerű képviseletét ellátó törvényes képviselőt.

Ezen személyi és tárgyi garanciák nemzeti jogba történő átültetésének kötelezettségével az Irányelv a különleges bánásmódot igénylő áldozatok jogvédelmét maximálisan biztosító elvárásokat fogalmazott meg a tagállamokkal szemben.

4. A 2017. évi XC. törvény (Be.) hatálybalépéséig vezető kodifikáció rövid áttekintése

A Kerethatózatban és az Irányelvben biztosított sértetti jogok jelentős része a magyar büntetőeljárásban nem ismeretlen. Az Irányelv rendelkezéseinek implementációja érdekében az Országgyűlés 2015. október 6-án elfogadta bűncselekmények áldozatainak jogaira, támogatására és védelmére vonatkozó minimumszabályok megállapításáról és a 2001/220/IB tanácsi kerethatózat felváltásáról szóló, 2012. október 25-i 2012/29/EU európai parlamenti és tanácsi irányelv átültetése érdekében szükséges egyes törvények módosításáról szóló 2015. évi CLI. törvényt. A törvény a büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény sértetteket érintő rendelkezéseit több ponton módosította, továbbá teljesítve az áldozatvédelmi irányelvben rögzítettek megvalósulását a „sértetthez vonatkozó különös rendelkezések” címszó alatt a 62/B. és a 62/C. §-sal azt kiegészítette.

Az Irányelvben foglaltaknak való megfelelés, vagyis az áldozat egyéni értékelésének mihamarabbi elvégzése, valamint a különleges védelmi igények felmérése és alkalmazása érdekében a módosítás nagy

hangsúlyt fektetett a sértettek személyes igényeire és szükségleteire, a sértett kíméletével lefolytatott eljárásra. Rögzítette, hogy az igazságszolgáltatás valamennyi szereplőjének az eljárás minden szakaszában törekedni kell a terhelt és a sértett találkozásának minimalizálására, valamint az eljárási cselekmények indokolatlan megismétlésének elkerülésére. A szükségtelen találkozás a lépcsőzetes idézéssel, valamint az eltérő helyiségben történő várakozással volt biztosított, megjegyzendő azonban, hogy a módosítás hatálybalépésekor a nyomozó hatóság és a bíróság épületeinek jelentős részében erre a célra kialakított kihallgatóhelyiség még nem állt rendelkezésre. A sértett kötelező jelenlétét igénylő eljárási cselekmények többszöri megismétlésének megakadályozása az alapos előkészület és a kihallgatást fogatosító személy szakmai felkészültsége esetén sem volt teljes mértékben kiküszöbölhető, a büntetőeljárás sajátosságaiból eredő ellentmondások feloldása és a tényállás hiánytalan felderítése miatt sok esetben a sértett ismételt kihallgatása szükségessé vált.

Az Irányelv 22. cikkében foglaltakkal összhangban újdonságot jelentett a törvény 62/C. §-a, amely a büntetőeljárás történetében először a sértetti pozícióban belül differenciáltan bevezette a specifikus védelmi intézkedésben részesülő különleges bánásmódot igénylő sértettet, valamint a részvételével zajló eljárási eseményekre vonatkozó szabályokat. Az újonnan beillesztett fogalom szerint „a bíróság, az ügyész és a nyomozó hatóság az eljárás során folyamatosan vizsgálja, hogy a sértett a személyiségét és életviszonyait jellemző tényekre és körülményekre, a bűncselekmény jellegére vagy az elkövetés körülményeire tekintettel olyan különleges bánásmódot igénylő személy-e, akiről megállapítható, hogy a büntetőeljárásban sajátos szükségletekkel rendelkezik”.²³

Látható tehát, hogy az Irányelv által előírt követelmények gerincét a jogalkotó az eljárási törvény részévé tette, az egyéni értékelés szempontjaira, valamint az értékelést megalapozó körülményekre vonatkozóan azonban sem iránymutatást, sem felsorolást nem kapcsolt, annak megítélése jogalkalmazói mérlegelés maradt. Az 1998. évi XIX. törvény módosításai az áldozatvédelem terén kardinális előrelépést jelentettek, az Európai Unió bűncselekményeinek áldozataira vonatkozó nemzetközi elvárások, Magyarország nemzetközi jogi és az európai uniós tagságból eredő kötelezettsége azonban további feladatok elé állította a hazai jogalkotást.

Az új büntetőeljárási kódex kodifikációja során „az igazságügyi kormányzat egyik fontos célkitűzésének tekintette a sértett határozott törvényi támogatását, hogy lehetőséget és segítséget kapjanak ahhoz, hogy a sérelmeket előadhassák, jóvátételi igényüknek érvényt szerezhessenek és a szükséges,

²¹ Irányelv 23. cikk (2) bekezdés.

²² Irányelv 23. cikk (3) bekezdés.

²³ A büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény 62/C. § (1) bekezdés.

megkülönböztetett bánásmódban részesüljenek”.²⁴ A Kormány a 2015. február 11-i ülésén elfogadta az új büntetőeljárás törvény szabályozási elveiről szóló előterjesztést, melyet elsődlegesen a bekövetkezett társadalmi és gazdasági változások miatti elavult büntetőpolitikai szemlélet indokolt. A kodifikáció célja egy olyan egységes, a korábbi eljárási törvény jogalkotási problémáit és hiányosságait kiküszöbölő, a reformokra hiteles választ adó törvény volt, amely az elkövető felelősségre vonásán túl, azzal párhuzamosan biztosítja a sértettek támogatását.

Az előterjesztés 3. és 4. pontja kiemelten foglalkozott a sértettek védelmével, érdekeik hatékony érvényesítésével, a részükre biztosított jogi védelemmel, szaksegítséggel, valamint speciális helyzetükből fakadó igényeikkel. A nemzetközi jogban használt áldozat kifejezés kapcsán felvetette a sértett anyagi és eljárási jogi jelentésének felülvizsgálatát, a definíció új alapokra helyezését. A büntetőeljárás céljaira, az áldozat és sértett eltérő érdekeire, a sértettekkel szemben garantált tisztességes eljárással, valamint az áldozatvédelem kapcsán megjelenő fokozott társadalmi igényre figyelemmel az előterjesztés olyan komplex eljárási szabályok kidolgozását sürgette, amelyben a sértett azonos jogokkal rendelkező egyenrangú félként vesz részt, „mellékszereplői” státusza jogai érvényesítésében és gyakorlásában, kötelezettségei teljesítésében nem akadályozza.

Célkitűzései között fogalmazta meg az Alaptörvényben biztosított alapjogok, többek között a XV. cikkében rögzített hátrányos megkülönböztetés (diszkrimináció) tilalma, az egyenlő bánásmód (esélyegyenlőség) követelményének, valamint a XXVIII. cikk (1) bekezdésében szabályozott, minden embert megkülönböztetés nélkül megillető tisztességes eljáráshoz való jog érvényesülését.

Kitért a védelmüket és érdekeik hatékony képviseletét biztosító szervek, intézmények és az igazságszolgáltatásban részt vevő felek együttműködésére, a büntetőeljárás egésze alatt őket megillető kíméletes bánásmódra, valamint a sérülékeny csoportba tartozó személyekkel összefüggő bánásmódra. Ez utóbbi csoport kapcsán utalt az Irányelv 22. cikkében írt, a specifikus szükségletekkel rendelkező sértettek védelmében alkalmazott egyéni igények figyelembevételének fontosságára, valamint a hátrányos helyzetet vagy sérülékenységet megalapozó körülményekre. Az egyenlőtlenség kiküszöbölésére törekedve akként fogalmazott, hogy „a sérülékeny csoportok sajátosságainak figyelembevétele tehát nem kizárólag a társadalmi szolidaritás kérdéskörébe tartozik, az érintettek számára a tisztességes eljárás biztosítéka és a hatékony büntető igazságszolgáltatás egyik fontos eleme.”²⁵

Az Országgyűlés által 2017. június 13. napján elfogadott és 2017. július 1-jén hatályba lépett a büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény (Be.) számos újításán túl már a preambulumban világossá tette, hogy a büntető igazságszolgáltatás kiemelkedő igényként tekint a bűncselekmények sértettjeinek fokozott védelmére, jogaik érvényesítésére.²⁶ A nemzetközi jogban bekövetkezett fejlődés tehát a hazai jogalkotást is arra sarkallta, hogy az eljárási törvényben az egyéniesítő szabályok a különleges bánásmódot igénylő személyek jogaiként egységes szerkezetben kapjanak helyet. A miniszteri indokolás reformként kiemeli, hogy „a törvény megteremti annak feltételeit, hogy a büntetőeljárásban a sértettek, ha ezt igénylik, az egyéni jellemzőiken alapuló megkülönböztetett bánásmódban részesülhessenek. A büntetőeljárásban a sértett határozott törvényi támogatásban részesül, lehetőséget és segítséget kap ahhoz, hogy az őt ért sérelmeket előadhassa, ezáltal feldolgozhassa, és jóvátételi igényének érvényt szerezhesen. Mindezen lehetőségek igénybevétele azonban nem lehet kötelezettség, ezért a törvény a kierőszaolt jogérvényesítés helyett a kíméletet helyezi előtérbe, a sértett személyes belátásában bízva.”²⁷

A speciális személyi kör védelmére a Be. önálló fejezetet szánt, a XIV. fejezet „különleges bánásmód biztosítása a büntetőeljárásban”²⁸ címmel foglalkozik a büntetőeljárásban betöltött szerepe folytán kiemelt figyelmet igénylő személyekkel. A jogintézmény újszerűségét a nemzetközi jogalkotás hatására bekövetkezett azon szemléletváltás, valamint jogalkalmazói felelősség és döntés adja, amely ezen sérülékeny csoportba (vulnerable group) tartozó személyeket helyzete és egyéni szükségletei, „...személyes jellemzői, vagy az eljárás tárgyát képező bűncselekmény jellege és körülményei alapján...”²⁹ különleges bánásmódot igénylő személynek minősíti, valamint „...jogai és kötelezettségei teljesítésének elősegítését és kíméletét az eljárás érdekeire figyelemmel...”³⁰ különböző intézkedésekkel segítheti.

Vitathatatlan tény tehát, hogy a sértett büntetőeljárásban betöltött szerepe folytán kiemelt figyelmet érdemlő személy részvétele, jelenléte és együttműködése elengedhetetlen. A társadalmi változásokra reflektáló nemzetközi dokumentumok tükrében érthető a sértett teljes körű védelmét biztosító jogalkotói szándék.

Az egyéni értékelés módszere és a rendelkezésre álló intézkedések alkalmazása során biztosított nagyfokú jogalkalmazói szabadság, a törvényes és méltányos intézkedések mellett az önkényes jogértelmezésre is lehetőséget biztosít, másfelől viszont

²⁴ BÉKÉS ÁDÁM: A mostohagyerek álma – lehet-e önálló eljárási jogi sértett-fogalom? Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar. Szeged, 2018. 122.

²⁵ Az új büntetőeljárás törvény szabályozási elveiről szóló előterjesztés 18. (2015. február 11-i Kormányülés).

²⁶ Be. Preambuluma.

²⁷ Be. miniszteri indokolás, bevezetés, III. A büntetőeljárás reform főbb irányai.

²⁸ Be. XIV. fejezet.

²⁹ A Büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. tv. 81. § (1) bekezdés.

³⁰ Be. 85. § (1) bekezdés.

épp a szubjektív döntés az, ami segíti az egyedi igényekhez mért intézkedés megválasztását.

Tanulmányomban, a jelenleg hatályos eljárásjogi szabályok megalkotását befolyásoló, iránymutatóként szolgáló legfontosabb nemzetközi áldozatvé-

delmi szabályokban rögzített követelményeket igyekeztem bemutatni, azzal, hogy a Be. XIV. fejezetében taglalt, a különleges bánásmódot érintő többlépcsős és szerteágazó védelem bemutatása külön tanulmány megírását indokolja.
